

верситету імені Василя Стуса (протокол № 9 від 15.05.2019 року) та розміщені за посиланням <http://journals.donnu.edu.ua/index.php/IsoUk/issue/view/214>

О. Г. Турченко

*завідувач кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
канд. юрид. наук, доцент*

ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ КРУГЛОГО СТОЛУ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ТА ЄДНОСТІ ЮРИСДИКЦІЙ СУДІВ ЯК ФУНДАМЕНТ ПРАВОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ»

25 червня 2019 року в приміщенні Сьомого апеляційного адміністративного суду відбувся круглий стіл на тему «Забезпечення конституційних гарантій незалежності суддів та єдності юрисдикцій судів як фундамент правової демократичної держави».

Круглий стіл був організований кафедрою теорії та історії держави і права та адміністративного права юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса разом з Сьомим апеляційним адміністративним судом та Вінницьким апеляційним судом.

В роботі круглого столу взяли участь науковці та судді, які виступили експертами та спеціалізуються у вирішенні правових питань, пов'язаних з конституційною незалежністю суддів та єдністю судової практики в Україні задля розвитку правової демократичної держави.

Відкрив круглий стіл голова Сьомого апеляційного адміністративного суду **В. М. Кузьмишин**, підкресливши, що напередодні Дня Конституції питання розмежування повноважень судів є закономірним, адже у нашій країні існують різні види судових юрисдикцій, при цьому важливим є забезпечення єдності усіх судових інституцій, що буде міцним фундаментом для побудови правової держави. Зустріч суддів та науковців у контексті теми єдності судів та незалежності судової влади є дуже важливою, оскільки оцінка різнобічних поглядів дає повну картину розуміння спільних точок дотику і шляхів розвитку.

З вітальним словом до учасників круглого столу звернувся ректор Донецького національного університету імені Василя Стуса, член Конституційної комі-

сії (2015–2019 рр.), заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор **Р. Ф. Гринюк**, зазначивши, що реформування має зачепити і судову владу, і другий розділ Конституції України, і децентралізацію влади.

Також привітали учасників очільник Вінницького апеляційного суду **С. К. Медвецький** та суддя цього суду **О. С. Панасюк**, голова Вінницького окружного адміністративного суду **О. В. Вільчинський**, в. о. декана юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса, заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **А. Г. Бобкова** та завідувач кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент **А. Є. Краковська**, які відзначили важливість винесених на обговорення проблем у зв'язку з реформуванням судової гілки влади, забезпечення її діяльності та єдності судової практики.

У ході першої сесії ректор ДонНУ імені Василя Стуса **Роман Гринюк** та доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, канд. юрид. наук, доцент **Ірина Щебетун** окреслили основні наукові доктрини розмежування юрисдикцій судів відповідно до конституційного принципу спеціалізації. Особливу увагу І. Щебетун звернула на незалежність судів як гарантію верховенства права, інтересів суспільства та правопорядку в державі. На її думку, реалізація гарантій здійснення правосуддя є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій щодо забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження й забезпечення яких є головним обов'язком держави. Право на незалежний і безсторонній суд гарантовано статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: суддівська незалежність у міжнародно-правовому аспекті – це не тільки право людини на незалежний суд, але й обов'язок держави та суду бути незалежним в процесі прийняття рішень, неупереджено виконувати свої функції, та відповідно, обов'язок держави забезпечувати таку незалежність суду від зовнішнього втручання не лише на законодавчому рівні, але і фактично, в тому числі шляхом забезпечення матеріальних та соціальних гарантій незалежності судді, його особистої безпеки та безпеки членів його сім'ї. В теорії права є загальноприйняте визначення поняття правових гарантій: по-перше, це певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація особою своїх прав; по-друге, це засоби, які ефективно забезпечують охорону її прав від незаконних посягань. Тобто гарантії як загально-правове поняття є системою умов та засобів, за допомогою яких суб'єкт реалізовує своє право.

У зарубіжній юридичній доктрині гарантії незалежності суддів досліджуються у межах конституційного права як конституційно-правові гарантії принципу незалежності суддів. Так, існує думка щодо розмежування гарантій незалежності судової влади як гарантії незалежності системи судових органів та гарантії

незалежності суддів. В широкому розумінні поняття «гарантії» може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов, засобів, способів, прийомів та методів), які спрямовані на справжню реалізацію прав, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень. Гарантії суддівської незалежності покликані забезпечити свободу внутрішнього переконання суддів під час розгляду справ. Як приклад: у доктрині Литовської Республіки гарантії незалежності суддів та судів є неподільними та спрямовані, у першу чергу, на забезпечення прав і свобод людини, а вже потім на права і свободи судді. У сучасній вітчизняній юридичній доктрині спостерігається плюралізм підходів до визначення змісту поняття «гарантії незалежності суддів».

В Україні сьогодні відсутній комплексний підхід до визначення зазначеного поняття. У зв'язку з цим доповідач запропонувала зміст принципу незалежності суддів. По-перше, незалежним є той суддя, який у своїй діяльності під час здійснення судочинства керується не чиймись рекомендаціями, указівками, порадами, наказами, а кориться виключно вимогам законів. Незалежність суддів та підкорення їх лише закону виявляється у процесуальному режимі внутрішньо-судових відносин складу суду, що розглядає справу, відносин з учасниками судової справи, вищими судовими органами, усіма організаціями, посадовими особами й громадянами, який унеможлиблює втручання в діяльність судді при здійсненні правосуддя. По-друге, суддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Мається на увазі заборона будь-яких дій щодо суддів незалежно від форми їх вияву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо. Для цього суддя повинен мати комплекс власних моральних переконань і настанов щодо необхідності розгляду відповідних справ на підставі закону, не піддаючись жодному зовнішньому тиску. По-третє, суддя під час розгляду справи оцінює докази за внутрішнім переконанням на підставі закону, що є передумовою прийняття законного та справедливого судового рішення. Тобто, можна окремо виділяти внутрішню незалежність і незалежність у межах судової системи. Також були названі ознаки принципу незалежності суддів, а саме: незалежність суддів не абсолютна, вона обмежена законом, процедурними рамками, у межах яких здійснюється судова влада; незалежність суддів легітимна лише в процесі здійснення процесуальної діяльності судді; зміст незалежності суддів включає також елемент особистісної незалежності суддів; незалежність судді передбачає незалежність як від зовнішнього (від факторів, що містяться за межами судової системи), так і внутрішнього (від факторів усередині самої судової системи) впливу на процес прийняття

суддею рішення зі справи; за посягання на незалежність суддів передбачено найбільш серйозний вид відповідальності – кримінальну відповідальність.

Було зазначено, що незалежність судді необхідно відрізнити від його самостійності, оскільки самостійність судді передбачає вільну його участь у дослідженні оцінки доказів, обговоренні й прийнятті рішення відповідно до закону та власних переконань, а незалежність судді означає здійснення ним своїх повноважень, процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, а також невідповідності будь-кому. Принцип незалежності суддів має особливе значення й вияв саме для суддів адміністративної спеціалізації. Це пов'язано насамперед з тим, що адміністративні суди завжди вирішують справи, однією зі сторін у яких є суб'єкт владних повноважень. Загалом у сучасній юридичній літературі недоторканність суддів є одним із найбільш спірних принципів. А питання недоторканності суддів залишаються в центрі уваги як законодавця, так і правників та громадськості. Реальний стан незалежності судової влади в державі можна оцінити за наявності таких елементів, як зовнішня незалежність; внутрішня незалежність; матеріальні і соціальні гарантії незалежності, забезпечені державою; демонстрація суддями незалежності своїх дій задля формування довіри до судової влади.

Суддя-експерт **Олександр Панасюк** з питання міжінстанційної та міжюрисдикційної комунікації суддів як запоруки втілення принципу їх незалежності зазначив, що останніми роками судова влада України демонструє великий прогрес у розвитку комунікації органів судової системи зі ЗМІ, громадськістю та громадянським суспільством. Створення рішенням ВРП від 08 липня 2017 року прес-центру судової влади України вивело таку комунікацію на якісно новий рівень, забезпечило можливість судам незалежно від їх територіального, юрисдикційного чи інстанційного розташування невідкладно, без додаткових зусиль поширювати соціально значиму інформацію про їхню діяльність на всеукраїнському просторі. У багатьох судах працюють прес-служби, прес-секретарі, чи принаймні є особи, відповідальні за комунікацію. У кожному суді запроваджено посади суддів-спікерів. За сприяння наших іноземних партнерів постійно проводяться конференції, круглі столи, тренінги для суддів-спікерів, прес-секретарів, голів судів та керівників апаратів щодо підвищення рівня зовнішньої комунікації. Безумовно, це дуже важливий вектор діяльності судової влади в цілому та кожного суду зокрема, який забезпечує зростання рівня довіри до суду, як одного з найважливіших чинників незалежності суддів.

На думку доповідача, захопившись заходами зовнішньої комунікації, останнім часом надто мало уваги приділяється питанню налагодження внутрішньої міжюрисдикційної та міжінстанційної комунікації самих суддів. Виникає навіть питання про те, чи взагалі потрібна така комунікація, адже в судовій системі відсутня внутрішня ієрархія, судді незалежні при здійсненні правосуддя від будь-

яких зовнішніх впливів, зокрема й своїх колег, незалежно від посад, які вони займають, в тому числі в органах суддівського врядування та самоврядування. Натомість частина четверта статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» імперативно визначає вісім позицій, якими забезпечується єдність системи судоустрою, зокрема пункт 8 цієї частини відносить вирішення питань внутрішньої діяльності судів до компетенції органів суддівського самоврядування, а Розділ VIII Закону визначає його загальні засади, організаційні форми та повноваження органів.

О. Панасюк зазначив, що єдність і цілісність судової влади забезпечується як зовнішніми чинниками, до яких зокрема належить правове регулювання її діяльності, так і відповідними внутрішніми механізмами. Одним із таких внутрішніх механізмів і є організація міжюрисдикційної та міжінстанційної комунікації самих суддів, в тому числі на регіональному рівні.

Відсутність законодавчо встановлених механізмів (окрім як в межах органів суддівського самоврядування) комунікації між суддями незалежно від їх інстанційної та юрисдикційної приналежності зумовила формування методів та форм такої комунікації самими суддями, що є безумовним свідченням її важливості та необхідності.

Наприкінці доповіді суддя-експерт запропонував власне бачення щодо кінцевої мети, тобто результатів налагодження внутрішньої міжінстанційної та міжюрисдикційної комунікації суддів Вінницької області, яке дасть змогу: визначити реальних лідерів системи судоустрою у регіоні; оперативно виявляти виклики, які виникають перед судовими установами та суддями у результаті соціально-економічних і політичних процесів, що відбуваються в суспільстві, а також загрози, які ці процеси можуть нести незалежності і недоторканності суддів, в тому числі особистій безпеці суддів та членів їх сімей; розробити систему заходів, які дадуть змогу оперативно та ефективно реагувати на такі виклики і загрози; на належному рівні забезпечити представництво інтересів суддівського корпусу Вінниччини в органах суддівського врядування та самоврядування; розвивати партнерство між представниками судової гілки влади та регіональних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства задля втілення конституційного принципу верховенства права. В решті, розвиток внутрішнього діалогу між суддями сприятиме підвищенню авторитету судової влади у регіоні і, як наслідок, зміцненню незалежності і недоторканності суддів як запоруки правової демократичної держави.

Питання незалежності та розмежування юрисдикцій стало ключовим під час другої та третьої сесій круглого столу. Доповідачами, крім О. Панасюка, стали голова Ладжинського міського суду Вінницької області Тетяна Волошина, суддя Сьомого ААС Олег Сушко, Суддя ВОАС Костянтин Яремчук та в. о. декана юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса Антоніна Бобкова.

Т. Волошина у своїй доповіді зазначила, що питання забезпечення безпеки суддів, охорони судів та осіб, які беруть участь у судочинстві є на сьогодні одним з ключових напрямів уваги. Людина, її життя, здоров'я і безпека є найвищою соціальною цінністю. Саме з метою захисту людини державою закріплено у Конституції, а також інших законодавчих актах найважливіші права людини. До їх числа, зокрема належить право на охорону життя та здоров'я в процесі трудової діяльності, яке реалізується шляхом створення безпечних умов праці.

Доповідачка наголосила, що як показує практика, професійна діяльність суддів є небезпечною. Це проявляється у тому, що останнім часом спостерігається збільшення випадків нападів на суддів та членів їх сімей, завдання шкоди їх життю, здоров'ю чи майну, часті випадки пошкодження приміщень судів. Також існують непоодинокі випадки неправомірного впливу, тиску, погроз, втручання заінтересованих осіб у вирішенні судової справи на їх користь чи користь інших осіб.

Наприкінці доповіді констатовано, що попри законодавчі вимоги, численні звернення Ради суддів України та З'їзду суддів України ситуація зі станом забезпечення охорони судів, забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу залишається вкрай критичною. А це в свою чергу дає підстави стверджувати, що в Україні існують деякі проблеми у гарантуванні права судді як особливого суб'єкта службово-трудових відносин на безпечні і здорові умови праці (охорона приміщень судів та помешкань суддів). Ці проблеми створюють реальну загрозу для стабільності та надійності функціонування судової гілки влади взагалі, адже як стверджувалось вище, безпека судді та членів його сім'ї є обов'язковою передумовою та складовою частиною, зокрема таких основоположних принципів (засад) судочинства як: незалежність, безсторонність та справедливість суду. Безпека суддів та охорона приміщень судів є однією з основних гарантій незалежності суддів та системи правосуддя в цілому.

Суддя Сьомого апеляційного адміністративного суду *Олег Сушко* особливу увагу в своїй доповіді приділив проблемам визначення адміністративної юрисдикції та шляхам розмежування компетенції між різними видами судочинства. Він зазначив, що ч. 1 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Для розгляду вказаних категорій справ в Україні утворені та діють суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди, зокрема, з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди. Питання визначення юрисдикції для різних видів судочинства вирішено у чинному процесуальному законодавстві – КАС України, ЦПК України, ГПК України та КПК України. Однак, незважаючи на це, останнім часом усе більше

виникає юрисдикційних конфліктів під час розгляду справ судами. Навіть такий інструмент їх вирішення, як рішення Великої Палати Верховного Суду, не завжди справляється із кількістю подібних справ. Зміни процесуального законодавства, запроваджені у грудні 2017 року, у частині вирішення юрисдикції судів, визначили єдиний інструмент вирішення такого конфлікту як судові рішення, прийняте Великою Палатою Верховного Суду. Крім цього, законодавець більш чітко визначив юрисдикцію судів у відповідності до предмету спору та увів такий інститут як пов'язані вимоги із основним спором. Однак, нажаль через такі новели юрисдикційні конфлікти не зменшились, і постало питання удосконалення або запровадження нового механізму їх вирішення.

Наприкінці своєї доповіді О. Сушко запропонував як можливий варіант вирішення таких конфліктів – внесення законодавчих змін щодо компетенції судів. Але у цьому випадку необхідною буде єдина позиція наукового середовища щодо розмежування юрисдикцій, і запропоновані ним же можливі законодавчі зміни. Інший шлях вирішення проблеми є дещо ризикованим, але можливим з точки зору доступу до правосуддя – надання права Верховному Суду у разі виявлення невідповідності юрисдикції у певній справі і за відсутності іншого, приймати у таких спорах остаточне судові рішення. Нині серед варіантів вирішення юрисдикційних конфліктів здається можливим відновлення інституту Постанов Пле-нумів Верховного Суду, для того, щоб за наслідками узагальнення усієї судової практики у певних категоріях справ, а не за наслідками розгляду однієї із них, приймати рішення щодо їх юрисдикції.

Суддя Вінницького окружного адміністративного суду **Костянтин Яремчук** акцентував увагу на розмежуванні судової юрисдикції в розрізі практики Верховного Суду. Суддя-експерт зазначив, що у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» йдеться про те, що висновки щодо застосування норм права, які викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також враховуються й іншими судами при застосуванні таких норм права. Ця норма містить імперативну вказівку на необхідність врахування судами загальної юрисдикції висновків щодо застосування норм права, які викладені у постановках Верховного Суду. Тому для суддів місцевих судів практика Верховного Суду в частині визначення судової юрисдикції є особливо цінною (є певним дорозказом).

В. о. декана юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса **А. Г. Бобкова** у своїй доповіді акцентувала увагу на удосконаленні господарського законодавства як умови єдності судової практики. При цьому наголошувалось, що застосування судами господарського законодавства має ґрунтуватись на статтях 42 і 19 Конституції України та враховувати ключовий принцип господарювання, за-

кріпленій статтею 6 Господарського кодексу, а саме «свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом». Доповідачка зазначила, що загально-визнаним фактом є те, що Господарським кодексом України врегульовано відносини, які є самостійними, відокремленими та спеціальними відносно інших галузей законодавства. Господарський кодекс України вже зайняв усталене місце в законодавстві України, тісно поєднавшись з сотнями інших нормативно-правових актів, що містять посилання на нього. Цей Кодекс широко використовується в практичній діяльності суб'єктів господарювання і інших учасників господарських відносин та судовій практиці.

Разом з тим низка положень Господарського кодексу України на сьогоднішній день потребує уточнення, конкретизації чи доопрацювання, узгодження з Цивільним кодексом України, імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З 2005 року в Господарський кодекс України внесено 102 правки, зміни чи доповнення, але майже всі вони похідні, подекуди взагалі не обґрунтовані, бо внесені при прийнятті законів, що не мають жодного відношення до відповідних статей Кодексу, і серед них жодної зміни, спрямованої саме на усунення зазначених проблем.

Аналіз практики застосування норм Господарського кодексу України, численні наукові дослідження господарсько-правового спрямування стали основою для підготовки сотень пропозицій з удосконалення цього Кодексу, які неодноразово передавались в різні органи державної влади для ознайомлення та використання у правотворчій діяльності. Проте всі вони залишаються без уваги, що є однією з причин наявності у судовій практиці одних і тих самих позовів протягом багатьох років.

А. Бобкова висловила напрацьоване вченими-господарниками бачення удосконалення господарського законодавства. Реальним варіантом вирішення зазначених проблем є підготовка нової редакції Господарського кодексу України, правовою метою якого є укріплення системи правових засобів, спрямованих на забезпечення рівних умов, стабільності і ефективності господарювання для всіх учасників господарських відносин, задоволення і захист інтересів таких учасників, а економічною метою – забезпечення зростання ділової активності суб'єктів господарювання, забезпечення узгодженості і координації дій господарюючих суб'єктів, їх зацікавленості у розвитку підприємництва і на цій основі забезпечення підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальної спрямованості.

При цьому зазначалось, що основними завданнями удосконалення господарського законодавства можуть бути:

закріплення європейсько-орієнтованої моделі державного регулювання господарських відносин з урахуванням політики співпраці з іншими міжнародними інституціями (МВФ, СБРР тощо);

оновлення кодифікації господарського законодавства з урахуванням змін у економічному середовищі, що відбулися протягом останнього десятиріччя та заходів щодо дерегуляції;

усунення розбіжностей між положеннями Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України;

забезпечення сталості практики розгляду господарських спорів, напрацьованої господарським судочинством;

закріплення сучасних принципів взаємодії держави із суб'єктами господарювання, особливо підприємцями з урахуванням досвіду найбільш розвинутих економік світу;

узгодження заходів щодо дерегуляції господарського законодавства із засадами державної економічної політики та принципами господарювання;

скасування окремих законів у сфері господарської діяльності шляхом включення їх положень до Господарського кодексу України.

На думку А. Бобкової необхідними кроками у цьому напрямі мають бути: 1) обґрунтування нових принципів взаємодії держави та бізнесу, що мають знайти відображення на рівні кодифікації господарського законодавства України з урахуванням потреб євроінтеграції та спрощення умов ведення бізнесу; 2) обґрунтування напрямів систематизації господарського законодавства з урахуванням зменшення кількості актів регулятивного впливу, спрощення правозастосування, усунення колізій та прогалин, покращення праворозуміння; 3) виявлення недоліків Господарського кодексу України у зв'язку із розбіжностями із окремими положеннями Цивільного кодексу з урахуванням судової практики та особливостей господарських відносин відносно споживчих відносин; 4) розроблення нової редакції Господарського кодексу України; 5) підготовка змін та доповнень до положень інших актів господарського законодавства, що оновлюються чи скасовуються у результаті прийняття нової редакції Господарського кодексу України.

А. Бобкова висловила впевненість, що такий шлях оновлення господарського законодавства буде запорукою єдності судової практики та скороченню звернень суб'єктів господарювання до судової форми вирішення спорів.

Активну участь в обговоренні питань круглого столу взяли завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, канд. юрид. наук, доцент **О. Г. Турченко**, в. о. завідувача кафедри господарського права, канд. юрид. наук, доцент **Ю. М. Павлюченко**, доцент кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права, канд. юрид. наук, доцент **Ю. О. Костенко**, а також голова Господарського суду Вінницької області **Ф. Ф. Колбасов** та судді всіх юрисдикцій Вінницької області.

Всього в роботі круглого столу взяли участь понад сорок вчених та суддів з Вінниці, Житомира, Могильов-Подільська, Хмельницького, Калинівки, Тульчи-

на, Жмеринки та інших міст і районів Вінницької та Хмельницької областей; заслухано та обговорено понад 15 виступів. На завершення учасники круглого столу зазначили позитивний вплив цього заходу і запропонували ідею підписання меморандуму між учасниками зустрічі про забезпечення єдності судових юрисдикцій.

А. Є. Краковська
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
та адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
канд. юрид. наук, доцент